

Claus Kastberg

Fra plan til marked: Økonomisk reform belyst ud fra de polske erfaringer, 1989-1990¹

De centrale temaer i diskussionen af de økonomiske reformer i Østeuropa har været »den tredje vej« versus »markedsøkonomien« og chok versus gradvis reformstrategi. Det sandsynliggøres, at »den tredje vej« ikke eksisterer, og at et reformerende samfund må foretage et fundamentalt valg mellem markedsøkonomi og planøkonomi. Diskussionen om reformstrategien har været unuanceret, og med udgangspunkt i det polske reformprogram 1989-91 vises det, at kun visse dele heraf fortjener betegnelsen chok. Der er stærke argumenter for at bruge en reformstrategi med chok-elementer, men en gennemgang af resultaterne af det polske reformprogram viser, at udførelsen af et chok-program langt fra er trivielt. Det synes klart, at recessionen hovedsageligt er udbudsbestemt, men årsagerne hertil er stadig langt fra forstået.

Indledning

Sammenbruddet af de kommunistiske regimer i Østeuropa har skabt en bred erkendelse af kommunismens manglende evne til at sikre befolkningen en tilfredsstillende materiel levestandard og fornødne demokratiske rettigheder. Især Polen, Tjekkoslaviet og Ungarn har derfor indledt omfattende økonomiske reformer. I debatten om udførelsen af disse har især to problemstillinger været fremtrædende. For det første: Hvilket økonomisk system skulle man sætte i stedet for det planøkonomiske system? Debatten om valget mellem »den tredje vej« og »markedsøkonomien« har her været central. For det andet: Hvorledes kunne de stagnerende planøkonomier transformeres i retning af det økonomiske system, man havde formuleret som mål? Centralt har her været diskussionen om en chokstrategi over for en gradvis strategi.

I den danske debat har »den tredje vej« haft en ganske fremtrædende plads. Et eksempel er Svensson (1990), der i sin analyse konkluderer, at der både på det politiske og økonomiske område findes mange tredje veje, som de nye demokratier kan gå, (se også Mikkelsen, 1990; Brøns-Petersen og Foss, 1990 og Aage, 1990a, 1990b). Svensson er noget uklar med hensyn til, hvad han forstår ved »mange tredje veje«, men det er naturligvis en noget trivielt konklusion – og formodentlig næppe den Svensson har i tankerne – at ethvert nationalt økonomisk system får sine særegne træk, der adskiller det fra selv nært beslægtede nabolande. Ved tidligere reformer i Østeuropa har der været gjort adskillige forsøg på at gå ad »tredje vej«. Resultaterne af disse tyder tværtimod på, at de nye regimer står over for et fundamentalt valg mellem markedsøkonomi og planøkonomi. Det synes derfor relevant at spørge, om »den tredje vej« overhovedet eksisterer!

Claus Kastberg

Fra plan til marked: Økonomisk reform belyst ud fra de polske erfaringer, 1989-1990¹

De centrale temaer i diskussionen af de økonomiske reformer i Østeuropa har været »den tredje vej« versus »markedsøkonomien« og chok versus gradvis reformstrategi. Det sandsynliggøres, at »den tredje vej« ikke eksisterer, og at et reformerende samfund må foretage et fundamentalt valg mellem markedsøkonomi og planøkonomi. Diskussionen om reformstrategien har været unuanceret, og med udgangspunkt i det polske reformprogram 1989-91 vises det, at kun visse dele heraf fortjener betegnelsen chok. Der er stærke argumenter for at bruge en reformstrategi med chok-elementer, men en gennemgang af resultaterne af det polske reformprogram viser, at udførelsen af et chok-program langt fra er trivielt. Det synes klart, at recessionen hovedsageligt er udbudsbestemt, men årsagerne hertil er stadig langt fra forstået.

Indledning

Sammenbruddet af de kommunistiske regimer i Østeuropa har skabt en bred erkendelse af kommunismens manglende evne til at sikre befolkningen en tilfredsstillende materiel levestandard og fornødne demokratiske rettigheder. Især Polen, Tjekkoslaviet og Ungarn har derfor indledt omfattende økonomiske reformer. I debatten om udførelsen af disse har især to problemstillinger været fremtrædende. For det første: Hvilket økonomisk system skulle man sætte i stedet for det planøkonomiske system? Debatten om valget mellem »den tredje vej« og »markedsøkonomien« har her været central. For det andet: Hvorledes kunne de stagnerende planøkonomier transformeres i retning af det økonomiske system, man havde formuleret som mål? Centralt har her været diskussionen om en chokstrategi over for en gradvis strategi.

I den danske debat har »den tredje vej« haft en ganske fremtrædende plads. Et eksempel er Svensson (1990), der i sin analyse konkluderer, at der både på det politiske og økonomiske område findes mange tredje veje, som de nye demokratier kan gå, (se også Mikkelsen, 1990; Brøns-Petersen og Foss, 1990 og Aage, 1990a, 1990b). Svensson er noget uklar med hensyn til, hvad han forstår ved »mange tredje veje«, men det er naturligvis en noget trivielt konklusion – og formodentlig næppe den Svensson har i tankerne – at ethvert nationalt økonomisk system får sine særegne træk, der adskiller det fra selv nært beslægtede nabolande. Ved tidligere reformer i Østeuropa har der været gjort adskillige forsøg på at gå ad »tredje vej«. Resultaterne af disse tyder tværtimod på, at de nye regimer står over for et fundamentalt valg mellem markedsøkonomi og planøkonomi. Det synes derfor relevant at spørge, om »den tredje vej« overhovedet eksisterer!

I de længst fremskredne reformlande: Polen, Ungarn og Tjekkoslaviet er diskussionen om »den tredje vej« da også passé. Målet er klart formuleret som en vestlig markedsøkonomi, om end den præcise udformning stadig er uafklaret. Tendensen tegner sig dog i retning af en ganske liberal markedsøkonomi. Derimod har strategierne i de tre lande foreløbig været forskellige. Polen er især kendt for sit chok-program, der blev iværksat 1. januar 1990. Tjekkoslaviet synes længe at ville vælge en mere gradvis overgang, men har fra 1. januar 1991 iværksat en programpakke, der har en del lighedspunkter med den polske reform. Ungarn derimod har endnu ikke iværksat radikale reformer. I strategidebatten har begreberne, chok-strategi og gradvis strategi, imidlertid sjældent været tilstrækkeligt klart defineret, hvilket har betinget en noget unuanceret behandling. En gennemgang af det polske reformprogram vil således vise, at kun visse dele heraf fortjener betegnelsen »chok«. Til gengæld synes der at være stærke økonomiske og især politiske argumenter for at gennemføre reformer med chok-elementer.

Selv et reformprogram med chok-elementer har imidlertid langt fra noget entydigt indhold. Den polske reform fejrede ved årsskiftet sin ét-års fødselsdag, og en analyse af reformens resultater vil kunne gøre debatten om udformningen af en reformstrategi mere konkret. Isoleret set kan man næppe sige, at reformen har nået de forventede økonomiske resultater. Noget tyder på, at både fortalere og kritikere har haft en alt for stor tiltro til, at en reformerende planøkonomi hurtigt kommer til at ligne en markedsøkonomi. Set i en bredere sammenhæng må den polske økonomiske reform dog betegnes som et opsigtsvækkende og banebrydende skridt mod en markedsøkonomi. Året 1991 kan få en afgørende betydning for det videre forløb.

Artiklen vil være opbygget som følger. I det kommende afsnit vil jeg diskutere eksistensen af »den tredje vej«. I de næste tre afsnit vil jeg diskutere valget mellem en chok- og en gradvis reformstrategi ud fra en gennemgang af det polske reformprogram 1989-91. Derefter vil jeg i de følgende tre afsnit fokusere på resultaterne af den polske reform i 1990 og diskutere, hvorvidt disse har levet op til forventningerne. Til sidst vil jeg kort kort sammenfatte og perspektivere diskussionen.

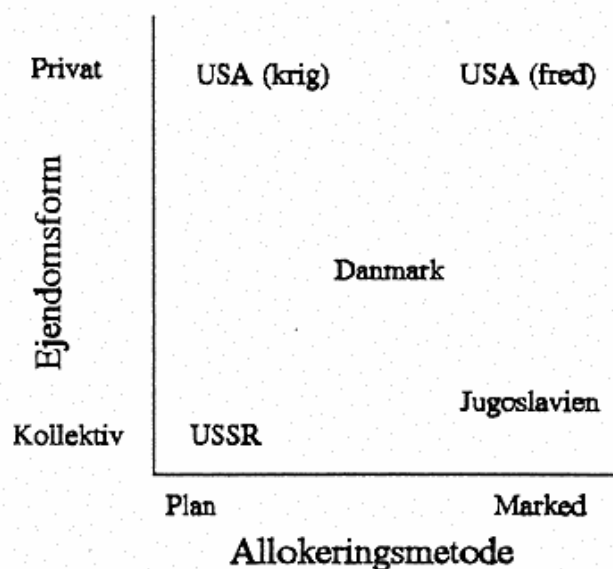
Eksisterer den tredje vej?

I en økonomi kan relationen mellem ejendomsform og den metode, der bruges til allokering af produktionen mellem dets borgere, illustreres som i figur 1.

Ud af den lodrette akse afbildes ejendomsformen, der som sine yderpunkter har den rene private ejendomsform og den rene kollektive (stats-) ejendomsform. Ud af den vandrette akse afbildes allokeringsmetoder, der som sine yderpunkter har markedsallokering (kort: markedet) og den centrale allokering (kort: planen). Imellem yderpunkterne findes økonomier med forskellige grader af blandede ejendomsformer og allokeringsmetoder. Den »tredje vej« kan man forestille sig at ligge midt i skemaet et sted. Man kan nu efter skøn indplacere faktiske økonomier i dette skema som illustreret i figur 1.

Skemaet er opstillet med et deskriptivt formål, og det kan være problematisk at bruge det præskriptivt, dvs. med det formål at anvise bevægelsesveje for økono-

Figur 1. Økonomiske systemer som kombinationer af ejendomsform og allokeringstype

Kilde: Svensson (1990: 23)

miske systemer. Et eksempel er Svenssons brug af skemaet til at argumentere for eksistensen af »mange tredje veje«. Hvis skemaet umiddelbart skal bruges præskriptivt, må man gøre en vigtig antagelse: Skemaet skal være komplet, dvs. alle kombinationer af ejendomsformer og allokeringstyper skal kunne realiseres som stabile og levedygtige økonomier.

En tilstrækkelig (om end ikke nødvendig) godtgørelse af denne antagelse ville være, at det var muligt at indplacere faktisk eksisterende økonomier overalt i skemaet. Som eksempel på en privatejet økonomi med central planlægning bruges ofte USA under anden verdenskrig (en krigsøkonomi) (Svensson, 1990; Hans Aage, mundtligt på Sovjet-konference på Aarhus Universitet, august 1990). Men en krigsøkonomi er netop karakteriseret ved brugen af supplerende allokeringstyper. For at bruge Kornais terminologi (1990a) er der under krig stærke elementer af enten etisk koordinering (fælles erkendelse af en kollektiv fare udefra) og/eller aggressiv koordinering (tvang). Det er disse supplerende koordineringsmekanismer, der sikrer, at en privatejet økonomi i et begrænset tidsrum succesfuldt kan styres ved hjælp af central planlægning. Som eksempel på muligheden af en kollektiv ejendomsform kombineret med et marked nævnes to kollektivt ejede virksomheder, der konkurrerer mod hinanden under markedsvilkår (Svensson, 1990). Dette kan man selvfølgelig ikke betvivle, men eksemplet er ikke særligt relevant, da pointen er, at det, der må sandsynliggøres, er et *samfund*, der økonomisk *domineres* af en kollektiv ejendomsform og markedsallokering. For nogle år siden ville man nok have nævnt Jugoslavien og Ungarn som kandidater. Den medarbejderstyrede økonomi i Jugoslavien er ikke nem at placere i skemaet, men hvorvidt det er markedet, der er den dominerende allokeringstype, er stadig

omdiskuteret, og hvorvidt denne organisationsmåde er levedygtig, er på nuværende tidspunkt ikke umiddelbart indlysende, selv ikke hvis de etniske problemer ignoreres. Ungarn vil jeg vende tilbage til i næste afsnit. Konklusionen må være, at alt i alt ser skemaet mistænkelig tomt ud i sit nordvestre og sydøstre hjørne.

Holdbarheden af antagelsen kan yderligere belyses af de ungarske erfaringer med gradvise økonomiske reformer i perioden 1968-86. Det var et udtrykkeligt mål for de ungarske reformer at ændre den kollektivt ejede planøkonomi hen imod en større grad af decentralisering, en større rolle for markedsallokering og en større privat sektor. Kornai (1986) har opsummeret resultaterne og gjorde – uden her at gå i detaljer – to centrale observationer. For det første har det været meget begrænset, hvilken rolle markedet har fået at spille inden for den kollektivt ejede sektor, der omfattede 75 pct. af økonomien. Skønt den direkte centrale styring af produktion og priser blev afskaffet, udviklede det statslige bureaukrati i stedet en skjult og indirekte styring af virksomhedernes investeringer, finansiering og beskatning. Produktionen blev således ikke markant mere effektiv, og markedet spillede stadigvæk en meget underordnet rolle for den kollektivt ejede sektor. For det andet kom markedet til at spille en afgørende rolle for den private og den kooperative sektor, der ekspanderede betragteligt i perioden trods vedvarende restriktioner og chikanerier fra bureaukratiet.

Kornai (1990b) har forklaret dette ved, at allokeringmetoder og ejendomsformer har forskellig indbyrdes affinitet. Ordet »affinitet« er hentet fra kemien og er dér et mål for stoffers tilbøjelighed til at indgå stabile kemiske forbindelser. I denne sammenhæng er der stærk affinitet mellem central koordinering og kollektiv ejendomsform, fordi den centrale koordinering overlever trods omfattende forsøg på at indføre markedskoordinering i en kollektivt ejet økonomi. Der er ligeledes en stærk affinitet mellem privat ejendomsform og markedskoordinering på grund af den naturlige fremvækst af markedsrelationer givet en privat ejendomsform. Den stærke affinitet betyder, at allokeringmetoden og ejendomsformen understøtter hinanden, og at potentialet for et stabilt økonomisk system eksisterer. Derimod er der svag affinitet mellem plan og privat ejendomsform, henholdsvis marked og kollektiv ejendomsform, idet allokeringmetoden og ejendomsformen ikke naturligt understøtter hinanden. Denne forklaring er i overensstemmelse både med det ovenfor beskrevne fravær af eksisterende økonomier i de to hjørner af skemaet, og ligeledes med det synspunkt, at kollektivt ejede planøkonomier har deres egen funktionalitet (Murrell, 1990; Aage, 1990a). (Se også Nørgaards artikel i dette nummer af *Politica*).

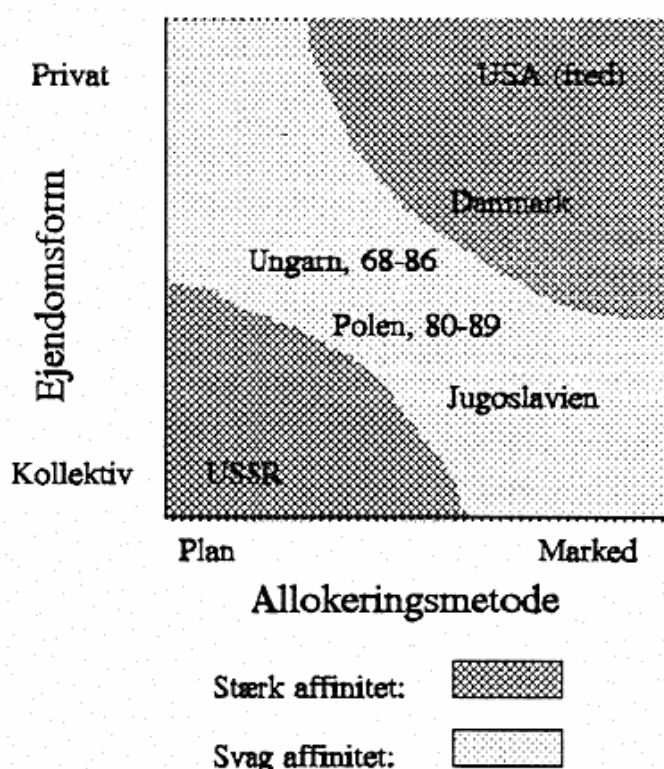
I virkelighedens verden eksisterer de forskellige ejendomsformer og allokeringmetoder altid sammen. For at opnå et stabilt økonomisk system må man da sikre, at de stærkt affine relationer eksisterer i hver sine afgrænsede sektorer, eller hvis dette ikke er muligt, at de stærkt affine relationer dominerer over de svagt affine. Der vil altså være en grænse for, hvor stor en rolle markedet med succes kan spille i en kollektivt ejet økonomi, og hvor stor en rolle planen kan spille i en privatejet økonomi. Hvis de svagt affine relationer får en betydelig indflydelse, kan det betyde, at økonomien bliver ustabil. Dette er i overensstemmelse med de langvarige makroøkonomiske balanceproblemer, der har været karakteristiske for

reformerende planøkonomier: Ungarn, 1968-1989; Polen, 1980-1989 og Jugoslavien og Kina, 1986-1989.

Valget står følgelig mellem to basale økonomiske systemer: Et økonomisk system, hvor markedet og den private ejendomsform dominerer en begrænset planstyring og kollektiv ejendomsform eller et økonomisk system, hvor planstyring og den kollektive ejendomsret dominerer et begrænset marked og privat ejendomsform. Inden for disse to basale relationer er der selvfølgelig frihedsgrader, alt afhængig af befolkningens præferencer (den liberale økonomi, den skandinaviske velfærdsstat, korporatisme osv.).

Ønsker man at anvende skemaet præskriptivt, og accepterer man Kornais konklusioner, kunne det i stedet få et udseende som i figur 2.

Figur 2. Økonomiske systemer som kombinationer af ejendomsform og allokeringsmetoden.

Inspireret af Kornai (1986, 1990a, 1990b).

Denne fortolkning lægger op til to følgeslutninger. For det første er en hurtig overgang fra en planøkonomi til en markedsøkonomi nødvendig og ønskelig for at undgå den destabiliserende virkning af de svagt affine relationer. For det andet kan overgangen fra planøkonomi til markedsøkonomi, dvs. mellem to stærkt affine økonomiske relationer, opfattes som en proces relativt uafhængig af hvilken type markedsøkonomi man ønsker. Dette fører til en trindelt reformproces: først

markedsøkonomien, dernæst den specifikke form for markedsøkonomi (liberal økonomi, velfærdsstat etc.). Denne opfattelse er kendetegnende for nogle fremtrædende fortalere for radikale økonomiske reformer i Østeuropa, for eksempel Kornai (1990c) og Sachs (Lipton og Sachs, 1990), derimod ikke Klaus (1990).

Hvad er en chok- og en gradvis reform?

Lad nu målet være en markedsøkonomi – skal man da vælge en chok- eller en gradvis reformstrategi?

For at forankre diskussionen kan det være nyttigt først at gøre sig overvejelser over, hvad der skiller en chok-strategi fra en gradvis strategi. Betragt en regering, der ønsker at reformere sin økonomi. Antag, at økonomien efter en succesfuld reform vil være mere effektiv. Det vil da være ønskeligt at gennemføre denne hurtigst muligt med mindst mulige omkostninger. Et centralt problem er, at reformen kan betyde midlertidige omkostninger under afviklingen af reformen, og at omkostninger og de senere gevinster tilfalder forskellige befolkningsgrupper. Man kan således tale om en omfordeling mellem tid og mellem befolkningsgrupper.

Betragt først de økonomiske variable. Disse kan inddrages i eksogene og endogene variable. De eksogene variable er dem, som regeringen direkte kan styre. Eksempler kan være visse poster på regeringsbudgettet, valutakursen, diskontoen, antallet af statsvirksomheder, todsatser osv. De endogene variable er dem, som regeringen ikke direkte kan styre, men som den ønsker at påvirke ved hjælp af de eksogene variable. Eksempler er priserne, produktionen, de private investeringer, forbruget, udenrigshandelen og ikke mindst borgernes forventninger. Bemærk, at en del af hensigten ved en overgang fra en planøkonomi til en markedsøkonomi er at øge antallet af endogene økonomiske variable. De eksogene variable kan ændres gradvist (for eksempel en glidende devaluering af valutakursen, en gradvis nedskæring af poster på regeringsbudgettet) eller ved en brat, diskontinuert ændring. De endogene variable kan som følge heraf også ændre sig gradvist eller brat. Det er normalt målet, at nogle endogene variable ændrer sig brat (for eksempel at inflationen hurtigt reduceres), mens andre ændrer sig gradvist eller slet ikke (for eksempel at produktionen ikke falder drastisk).

Betragt dernæst tidsforløbet i en succesfuld reform. Antag, at nødvendigheden af en reform erkendes til tidspunktet T_0 . Til tidspunktet T_1 iværksættes reformen, og til tidspunkt T_2 betragtes reformen som afsluttet med de ønskede resultater. Tidsrummet, T_0 - T_1 , som jeg vil kalde beslutningsfasen, kan være ganske betragteligt, hvis der i økonomien er stærke oppositionelle kræfter, der ikke ønsker en reform. Men beslutningsfasen er ikke direkte relateret til diskussionen om chok- eller gradvis strategi. Selve reformforløbet finder sted i implementeringsfasen, T_1 - T_2 . Her knytter strategidiskussionen sig til bevægelsen af de eksogene variable, mens resultaterne vurderes i forhold til bevægelserne af de endogene variable. Grundlæggende kan de eksogene variable ændres samtidigt eller på forskellige tidspunkter.

Jeg vil på grundlag af denne begrebsafklaring definere en chokstrategi som bratte ændringer af eksogene økonomiske variable, der foretages med en høj grad af samtidighed. En gradvis strategi vil jeg definere som gradvise ændringer af

eksogene variable, der kan foretages samtidigt eller forskudt. To iagttagelser følger heraf. For det første vil der være en glidende overgang mellem chok- og gradvise strategier. For det andet kan man umiddelbart forestille sig mange forskellige chokstrategier med hensyn til rækkefølge, omfang og størrelse af ændringerne i de eksogene variable. Som et eksempel på et såkaldt chokprogram kan Polens reform 1989-90 være et godt eksempel.

De økonomiske reformer i Polen, 1989-90

Da Mazowiecki-regeringen overtog magten den 12. september 1989 stod den over for fundamentale økonomiske problemer, der groft sagt kunne deles i tre: 1) en ineffektiv produktion med ringe dynamik, manglende innovation og overforbrug af ressourcer; 2) overefterspørgsel efter varer og serviceydelser, der gav sig udtryk i knaphedsproblemer, køer, rationering, sortbørsmarkeder og en hastigt stigende, åben inflation; og 3) et stort betalingsbalancesunderskud med Vesten. Hvor det første problem var mikroøkonomisk af karakter, var de to sidste makroøkonomiske balanceproblemer. De makroøkonomiske problemer havde både et strøm- og et beholdningsaspekt. Strømaspektet manifesterede sig i store underskud på regeringsbudgettet, der som hovedregel finansieredes ved trykning af penge, og i underskud på især betalingsbalancens kapitalposter (renter og afdrag på international gæld). Beholdningsaspektet gav sig udtryk i en stor akkumuleret tvungen opsparing og en betydelig international gæld.

Regeringen iværksatte den 1. januar 1990 det indtil videre mest radikale reformprogram i Østeuropa. Reformplanen kendes også som Balzerowicz-planen efter dens hovedarkitekt, Leszek Balzerowicz, finansminister i både Mazowiecki- og Bielecki-regeringerne. Planen indeholdt tre hovedelementer: stabilisering, liberalisering og systemreform.

Hovedelementer af stabiliseringsdelen var:

- 1) Balancering af statsbudgettet i 1990 fra et underskud på 7,5 pct. af bruttonationalindkomsten (BNI) i 1989. Midlet var en skarp reduktion af subsidier og andre tilskudselementer i statsbudgettet, hovedsageligt fødevarer- og energisubsidier og lempelige skattevilkår for statsvirksomheder.
- 2) Skærpelse af pengepolitikken. Midlet var en forhøjelse af alle rentesatser i det statslige banksystem for at gøre realrenten positiv. For eksempel blev Centralbankens diskonto (kortvarigt) hævet fra 7 pct. til 36 pct. om måneden.
- 3) Fast valutakurs og kontrollerede lønninger. Zlotyen devalueredes med 31,6 pct., og regeringen annoncerede, at den ville holde den nye valutakurs. En stram styring af den tilladte vækst i lønnen blev gennemført for at sikre en lønudvikling under inflationstakten. Virksomheder, der udbetalte mere end tilladt, blev kraftigt beskattet.

Hovedelementer af liberaliseringsdelen var:

- 1) Liberalisering af prisfastsættelsen. Kun priser på fem basale fødevarer kontrolleredes stadigvæk. Målet var at skabe en efficient relativ prisstruktur², der afspejlede udbud og efterspørgsel.

- 2) Liberalisering af alle transaktioner på betalingsbalancens løbende poster og fjernelse af alle kvantitative handelsrestriktioner. Iværksættelse af en ensartet toldsats på 20 pct. Målet var at understøtte skabelsen af en efficient relativ prisstruktur ved at »importere« verdensmarkedpriser (jf. note 2).

Hovedelementer af systemreformdelen var:

- 1) Demonopolisering og kommercialisering af de statsejede virksomheder.
- 2) Liberalisering af den eksisterende private sektor for at tilskynde til vækst (privatisering fra neden).
- 3) Privatisering af de statsejede virksomheder (privatisering fra oven).
- 4) Skabelsen af et kommercielt bank- og forsikringssystem.
- 5) Skattereform.
- 6) Skabelsen af et nyt juridisk grundlag, herunder blandt andet aftalelove, konkurslove, etc.
- 7) Skabelsen af et socialt sikkerhedsnet.

Stabiliseringsdelen var tydeligvis inspireret af de såkaldte heterodokse stabiliseringsprogrammer, som IMF og Verdensbanken i årene 1985-86 havde brugt over for hyperinflationære markedsøkonomier, for eksempel Israel, Argentina, Brasilien og Bolivia. Resultaterne af disse kan man bedst betegne som blandede (Blejer og Cheasty, 1987). De heterodokse programmer er karakteriseret ved en blanding af traditionelle efterspørgselsbegrænsende penge- og finanspolitikker og en midlertidig fastlåsning af relative priser for at demonstrere, at en lav eller ingen inflation er mulig (for at påvirke borgernes forventninger). Imidlertid kan det være katastrofalt at fastlåse stærkt forvredne uligevægtspriser i en situation, hvor en mere efficient prisstruktur er et prioriteret mål. Derfor er det heterodokse program suppleret med en omfattende liberalisering med det formål hurtigst muligt at skabe en bedre prisstruktur. På dette punkt har programmet tydelige lighedspunkter med især det stabiliseringsprogram, der blev gennemført i Bolivia i 1986. Økonomen Jeffrey Sachs fra Harvard Universitet var da også rådgiver for både Bolivias regering og Solidaritet.

Hovedformålet med stabiliseringen og liberaliseringen var at angribe den stærkt voksende inflation. Men en voldsom reduktion af efterspørgslen gennem den restriktive penge- og finanspolitik ville ikke kunne undgå at kaste Polen ud i en recession. Det var derfor en forventning blandt planlæggerne, at stabiliseringen og især liberaliseringen ydermere kunne spille en rolle i systemreformen ved at øge produktionseffektiviteten og dermed lede økonomien ud af krisen ved en eksportorienteret ekspansion (Kolodko, 1991). Ved at skabe en hård budgetbegrænsning for virksomhederne og ved at skabe en efficient prisstruktur ville virksomhedslederne have de rette incitamentter til at effektivisere produktionen og tilpasse arbejdsstyrken. Lykkedes det ikke for virksomhederne at leve op til disse krav, ville de blive tvunget ud i en konkurs. Stabiliseringen og liberaliseringen blev derfor set som det første skridt i en systemreform, hvor privatisering »blot« skulle fuldende processen.

Det polske reformprogram: chok eller gradvis reform?

Lad os først se hvor langt nogle vigtige elementer af systemreformen er nået. Med hensyn til privatisering af de ca. 8000 statsejede virksomheder er der på nuværende tidspunkt blevet privatiseret fem. Salget af disse blev afsluttet i januar 1991 (Kastberg et al., 1991). Det forventes at privatisere endnu 200 virksomheder i løbet af 1991, mens mindre end 50 pct. forventes at være privatiseret inden udgangen af 1992. Oprettelsen af et kommercielt bank- og forsikringssystem og en børs forventes at *starte* i 1991 (Kolodko, 1991). Skattesystemet forventes at blive omgagt i løbet af 1991/92 (Kolodko, 1991). Nogle dele af det sociale sikkerhedsnet er dog blevet oprettet: for eksempel er der indført arbejdsløshedsunderstøttelse (Kastberg et al., 1991). Alt i alt er der på dette område intet sket, der fortjener betegnelsen »chok«. Karakteren af de ændringer, der skal ske på dette område er så omfattende, at de nødvendigvis må tage tid. Polen vil stadig i mange år have en betydelig statssektor og elementer af socialistisk lovgivning og socialistiske institutioner.

Det betyder, at chokbetegnelsen må forbeholdes stabiliserings- og liberaliseringsdelen. Her er det tydeligvis mere velbegrunder, idet alle fem elementer trådte i kraft på dato med bratte, samtidige ændringer i eksogene variable. Og dog skal man heller ikke her overvurdere choket. En stor del af prisliberaliseringen var faktisk allerede blevet gennemført, før reformen blev iværksat, senest med Rakowski-regeringens pludselige liberalisering af fødevarerpriser i august 1989 (Kastberg et al., 1991). En betydelig del af den prisjustering, der fandt sted efter reformens ikrafttræden, kan spores tilbage til en *administrativ* stigning i energipriserne, for eksempel steg kulprisen med 500 pct. for virksomheder og 700 pct. for husholdninger (Kastberg et al., 1991). De reformelementer, der for alvor fortjener betegnelsen chok, bliver således især den restriktive penge- og finanspolitik.

Er en chokpolitik – selv af dette reducerede omfang – da berettiget? Lad mig først kort kommentere længden af beslutningsfasen, da nogle af argumenterne herfor har relation til argumenterne vedrørende et chokprogram. Der kan være mindst tre grunde til at gøre beslutningsfasen kortvarig. For det første den økonomiske udgangssituation: jo større makroøkonomisk uligevægt i starten, jo mere haster det med at gribe ind. Polen var i efteråret 1989 netop karakteriseret ved store makroøkonomiske balanceproblemer. For det andet den politiske udgangssituation: nytiltrådte regeringer er under pres for hurtigt at vise initiativ og helst også hurtige resultater. For at bevare tilliden fra befolkningen vil det være nødvendigt at foretage hurtige indgreb for at demonstrere regeringens handlekraft og evne til at gennemføre den nødvendige politik. Mazowiecki-regeringen var klar over dette og reagerede ganske hurtigt efter udnævnelsen i september 1989. Antall-regeringen i Ungarn stod ikke over for et balanceproblem af polske dimensioner, men regeringens popularitet når i dag et år efter dens tiltrædelse bunden, måske på grund af manglende handlekraft og initiativ. For det tredje for at hindre, at de virksomheder, man ønsker skal ændre adfærd, ikke bruger tiden til at opbygge lagre, der bedre kan gøre dem i stand til at modstå virkningen af regeringens reformer. Dette har der været tydelige tegn på i Polen i sidste halvdel af 1989.

Med hensyn til selve reformforløbet kan der være mindst fire årsager til, at en reform skal gennemføres som et chok med samtidige, bratte ændringer i eksogene variable: 1) konsistens, 2) påvirkning af forventningsdannelsen, 3) gennemførlighed, 4) irreversibilitet. For det første kan forskellige reformelementer forudsætte hinanden, og det vil derfor svække effektiviteten af den samlede reformpakke, hvis de ikke gennemføres samtidigt (Kornai, 1990c); for det andet må det antages, at forventningsdannelsen på kort sigt påvirkes mest effektivt ved radikale skridt, der tydeligt viser, at denne reformpakke er alvorligt ment og adskiller sig fra alle forudgående. På denne led er også Polen hæmmet af en endeløs række af reformforsøg i 1980'erne, der vil kompromittere ethvert fremtidigt reformprogram (*Radio Free Europe*, 18. december 1989); for det tredje gælder det, at hvis en reform i alle fald betyder omkostninger for befolkningen, vil det være meget få regeringer, der vil være i stand til at gennemføre selv den mest gennemtænkte og udførlige gradvise reformstrategi. En gradvis reformstrategi vil da ikke være troværdig; for det fjerde er der spørgsmålet om irreversibilitet. Med gradvise reformer vil befolkningsgrupper, der modarbejder ændringer, få bedre mulighed for at organisere sig og modarbejde det videre reformforløb.

Hovedargumentet for en gradvis reform er, at de uundgåelige omkostninger bedre kan udjævnes eller mindskes ved en gradvis tilpasning. Dette forudsætter imidlertid, at den gradvise reformstrategi kan følges. Netop dette kan synes usandsynligt, og omkostningerne ved en gradvis reformstrategi kan i sidste ende vise sig at være betydeligt større end en chokstrategi. Her er den såkaldte »muddling-through«-politik i Sydamerika kun et alt for nærliggende eksempel (Dornbusch og Edwards, 1989).

Nødvendigheden af at markere en radikalt anderledes politik, et brud med fortiden, illustreres måske bedst af følgende citat fra den polske økonom, Ernest Skalski:

»Før man begiver sig ud i et historisk initiativ, er der ingen der på forhånd ved, hvad resultatet bliver. Vi ved, at forsigtige skridt ikke vil ændre noget. Vi ved også, at hvis vi ikke foretager os noget, da vil den økonomiske katastrofe blot blive værre, og en politisk katastrofe vil nærme sig... Et spring ud i et oprørt hav er altid farligt, men skibet synker, og snart eksploderer maskinen« [Oversat fra *Radio Free Europe Report*, Polish Special Report no. 14, 12. september 1989, p.23].

Det polske reformprogram: resultater

Udformningen af en chokstrategi er imidlertid langt fra ukontroversiel. En sammenligning af forventede og realiserede resultater i 1990, viser med al tydelighed, at den polske reform næppe kan kaldes en succes, jf. tabel 1. (Øverst på modstående side.)

Inflationstakten er reduceret, men ligger stadig i et leje, der langt fra er stabilt. Derudover er inflationstakten stigende. I januar måned i år nåede inflationen over 12 pct., og dermed er inflationstakten sammenlignelig med måneden før reformen blev iværksat (December, 1989: 18 pct.). Produktiviteten i den statsligt ejede industrielle sektor er statistisk faldet med ca. 17 pct. Resultatet er blevet en

Tabel 1. Den polske økonomiske reform. Udvalgte økonomiske indikatorer, forventede og realiserede værdier, 1990

Indikator	1988	1989	Forventet 1990	Realiseret 1990
Bruttonational indkomst, BNI, index, hele året. ¹	...	100	97	82
Industriell produktion, index, hele året. ²	...	100	95	77
Industriell beskæftigelse, index, december måned. ³	103	100	?	92
Industriell beskæftigelse, Ændring i '000, hele året. ⁴	?	-866
Arbejdsløshed, '000, december måned. ⁵	...	9,6	(400)	1126
Gennemsnitlig realløn, index, december måned. ⁶	130	100	?	73
CPI-inflation, pct. pr. måned, gennemsnit af 4. kvartal. ⁷	...	32	1,5	5,5
Handelsbalance, konvertibel valuta, mia. US\$, hele året. ⁸	+0,8	-0,1	-0,8	+4,7
Exportværdi, index, alle valutaer, hele året. ⁹	...	100	95	137
Importværdi, index, alle valutaer, hele året. ¹⁰	...	100	106	96
Statsbudget, balance, bia. Zl., hele året. ¹¹	-0,7	-8,0	0	+3,8
Statsbudget, balance, pct. af BNI, hele året. ¹²	-2	-7	0	+4

Note: Tællene i tabellen er ofte indsamlet fra sekundære og meget varierende kilder. Dette, foruden den generelle usikkerhed om data fra Østeuropa under det kommunistiske regime, betyder, at tabellen må fortolkes med nogen forsigtighed.

Kilder:

1. Kolodko, 1991.
2. Socialiserede sektor, der omfatter 80% af al produktion i Polen. Kolodko, 1991.
3. Socialiserede sektor. Frydman, 1990.
4. Socialiserede sektor. Frydman, 1990
5. RFE, 14.11.89; Reuter, 14.02.90; RFE, 23.02.90; Reuter, 31.05.90; Kolodko, 1991. Det forventede arbejdsløshedstal er noget usikkert. Det angivne tal i parentes har sandsynligvis været et forventet antal på et eller andet tidspunkt, men er sjældent blevet revideret meget tidligt.
6. Lønarbejdere i den socialiserede sektor, der omfatter ca 70% af arbejdsstyrken. Reuter, ; PAP, 14.12.90; Kolodko, 1991.
7. IFS; Kolodko, 1991; Reuter, .
8. IFS; Kolodko, 1991; BBC, 17.01.91.
9. Chilosi, 1990; BBC, 02.02.91.
10. Samme kilder som note 9.
11. Gomulka, 1990; Reuter, ;
12. Samme kilder som note 11.

særdeles alvorlig recession, hvor BNI (Bruttonationalindkomsten) statistisk er faldet med 18 pct. og reallønnen med 27 pct. De statistiske tal overvurderer sandsynligvis graden af recession, men næppe i en grad der kan føre til kvalitativt andre konklusioner. Derimod har der været meget få konkurser i den statslige sektor (PAP, 20.09.90), og i november 1990 var kun 15 pct. af de arbejdsløse blevet le-

dige ved massefyringer (*Rzeczpospolita*, 10.12.90). Resten har været individuelle afskedigelser. Sammenligninger af ændringer i beskæftigelsen og ledigheden tyder på, at en del af ledigheden kan forklares ved en forøgelse af antallet af arbejds-søgende (enten nyudlærte eller folk, der vil drage fordel af den nyindførte arbejds-løshedsunderstøttelse). Den positive handelsbalance har betydet en voldsom forbedring af valutareserverne, men udøver også et inflationært pres. Den manglende import betyder også, at prisstrukturen ikke sættes under udenlandsk pres. Statsbudgettets store overskud giver trods betaling af arbejdsløshedsunderstøttelse et stærkt deflationært og recessivt pres.

Som resultat af den voldsomme recession har Den polske Nationalbank gradvist slækket på sin restriktive pengepolitik. Realrenten, der forventedes at være positiv, har kun undtagelsesvis været positiv i det sidste halvår af 1990 (Kolodko, 1991). Denne gradvise ekspansion kan være en del af årsagen til den vedvarende inflation. I det sidste halvår af 1990 har lønvækstraten konstant ligget over inflationsraten, og reallønningerne er steget med 34 pct. fra juni til december 1990, men uden at produktion er steget. Tværtimod er virksomhedernes output nogenlunde konstant og har været det siden begyndelsen af andet kvartal 1990 (Kastberg et al., 1991).

Man må konkludere, at inflationstakten ikke er blevet bragt tilstrækkeligt ned, og at de statsejede virksomheder ikke automatisk reagerer på restriktive penge- og finanspolitikker ved at øge produktiviteten. Det betyder også, at stabiliseringen og liberaliseringen ikke som forventet har kunnet bidrage til systemreform. Tværtimod kan man i stedet opfatte systemreform (privatisering) som en nødvendig forudsætning for effektiv stabilisering i reformerende planøkonomier. Med disse resultater i baghovedet kan man vende tilbage til udtalelser både fra fortalere for og kritikere af det polske reformprogram: Gik det som spået?

Det polske reformprogram: forventninger

To af bagmændene bag den økonomiske reform, de amerikanske økonomer, David Lipton og Jeffrey Sachs, har lagt vægt på: 1) at omkostninger ved at ændre planøkonomien til en markedsøkonomi er uundgåelige, men en chokstabiliseringsplan vil sikre, dels at fordelene allerede vil begynde at materialisere sig efter seks måneder, dels at en betydelig støtte fra den internationale finansielle sektor vil blive opnået (*Radio Free Europe*, 12.09.1989); 2) at en nedgang i produktionen er en nødvendighed, dels for at skabe en efterspørgselsbarriere, der kan stimulere effektiviteten i statssektoren, dels fordi produktions sammensætningen skal ændres (Lipton og Sachs, 1990); 3) at motoren i den økonomiske vækst skal være en integration med Vesteuropa igennem en fjernelse af handelshindringer, en associeringsaftale med EF, private investeringer og en nødvendig gældsreduktion (Lipton og Sachs, 1990).

Det er klart 1½ år efter reformens iværksættelse, at fordelene – en forbedring af økonomien – stadig lader vente på sig. Skiftet fra overefterspørgsel til overudbud har ikke betydet en effektivisering, og frem for alt er integrationen med Vesteuropa stadig kun meget spinkel. Midt i marts måned blev dog gennemført en betinget gældsreduktion på mindst 50 pct. af den officielle gæld (Kastberg et al.,

1991), hvilket er en nødvendig forudsætning for udenlandske investeringer. EF har fjernet nogle kvantitative handelsrestriktioner og har givet Polen status som mest-begunstiget handelspartner. Imidlertid er der endnu ikke indgået en associeringsaftale, måske fordi Polens mest konkurrencedygtige produkter i Vesteuropa – stål, landbrugsvarer og tekstiler (15 pct. af Polens eksport i 1988) – samtidig er beskyttede sektorer i EF. Det udenlandske investeringsniveau lader stadig meget tilbage at ønske. I 1990 blev der investeret for 200 mill. US\$, hvilket må betegnes som uanseligt. Men alt i alt har EF og Vesten på trods af en velvillig indstilling langt fra været i stand til at fungere som Polens vækstmotor. Dette sættes i kontrast af en meget åben handelspolitik fra Polens side, der sikrer en næsten uhindret import af varer fra EF (*Politiken*, 01.05.1991).

Caselli og Pastrolli (1990) og Gabrisch og Laski (1990) er begge repræsentanter for den relativt kritiske linje over for det polske reformprogram. Caselli og Pastrolli forudså meget præcist en undervurdering af recessionens omfang og en overvurdering af den udenlandske støtte. De forestillede sig dog, at den hårde budgetbegrænsning ville have gjort de levedygtige virksomheder mere effektive, hvilket ville have øget udbuddet. Men den kraftige reallønsnedgang ville sætte en effektiv efterspørgselsbarriere for virksomhedernes ekspansion. Konsekvensen ville da blive en kæde af konkurser og massefyringer. Den private sektor ville ekspandere, men ville også blive stillet over for efterspørgselsbarrieren. Det ville derfor være nødvendigt med traditionelle keynesianske midler for at stimulere efterspørgslen og samtidigt fastlåse lønninger og priser for at styre inflationen. Om end den overordnede konklusion er meget præcis, er det indlysende, at scenariet med massekonkurser ikke holder. Derudover tyder forsøgene med en mere ekspansiv pengepolitik ikke på, at produktionen stimuleres. Ydermere synes det at være meget lidt hensigtsmæssigt at indføre priskontrol i en situation, hvor en rudimentær privat sektor skal styrkes. Hvis man indfører priskontrol udelukkende for den statslige sektor, risikerer man at lægge den private sektor åben for beskyldninger om ågerpriser. Hvis man i stedet laver en generel priskontrol, vil man enten reducere incitamentet for privat foretagsomhed eller tvinge den private sektor ud i den sorte økonomi.

Hvad nu: Polen?

Den polske regering vil stå over for store problemer i 1991. Den umiddelbare bekymring er forståeligt nok, hvorledes man skal reaktivere økonomien uden yderligere at stimulere inflationen. Her er det nødvendigt at have en forståelse for, hvorfor økonomien reagerede, som den gjorde i løbet af 1990. Det centrale spørgsmål er, hvorvidt recessionen er efterspørgsels- eller udbudsbestemt. Utvivlsomt er der problemer med efterspørgslen, men som allerede nævnt, er der intet, der tyder på, at en forøgelse af efterspørgslen er tilstrækkelig til at reaktivere produktionen. På udbudssiden er der stadig en ringe forståelse for, hvorfor virksomhederne ikke har øget deres effektivitet. En nylig hypotese fokuserer på den restriktive pengepolitik i starten af reformen, samtidig med at man gennemførte voldsomme prisstigninger på energi. Polske virksomheder har generelt en meget høj råvareintensitet, og energiudgifter spiller derfor en større rolle end i vestlige

markedsøkonomier. Da staten traditionelt har været den eneste kilde til kredit i Polen (der er ingen privat banksektor), blev virksomhederne sat i en voldsom likviditetskrise uanset deres rentabilitet. Konsekvensen ville da blive, at produktionen og lønningerne midlertidigt blev skåret ned for overhovedet at kunne finansiere indkøb af råvarer. Det er her antaget, at arbejderrådets store indflydelse i virksomhederne gør det svært at lave store tilpasninger af arbejdsstyrken. Lønudviklingen kunne støtte denne forklaring, da lønnen i det første halvår lå markant under det loft, regeringen havde tilladt. Ydermere kunne en overraskende stigende profitabilitet i statsvirksomhederne i begyndelsen af 1990 ses som et forsøg på at øge likviditeten og genskabe produktionsniveauet (Calvo og Coricelli, 1990). Hvis denne forklaring er rigtig burde regeringen have lavet en engangskreditgivning ved reformens start, der kompenserede for de højere råvarepriser. At korrigerer for dette på nuværende tidspunkt kan være betydeligt sværere, uden at det opfattes som et tegn på, at den radikale reformpolitik er ved at blive opgivet.

De polske økonomiske reformer kan komme til at stå over for andre problemer i 1991. Hverken Mazowiecki- eller Bielecki-regeringerne er blevet demokratisk valgt, men er et resultat af et politisk kompromis ved Rundbords-samtalerne i 1988-89, der førte til Solidaritets overvældende sejr ved det første delvist frie valg i sommeren 1989. Der skal være nyt valg til Sejm og Senatet den 27. oktober 1991. Valgmetoden er endnu ikke fastlagt, men den bliver sandsynligvis med stærke træk af forholdstalsvalg, der vil favorisere de små partier (*Radio Free Europe*, 22.03.1991). Det betyder, at de to store ex-Solidaritet grupper, Center Alliancen omkring Walesa og Demokratisk Forum omkring Mazowiecki, der begge støtter en konsekvent fortsættelse af reformerne, skal stå over for et valg på det mest uheldige tidspunkt, hvor alle byrderne har vist sig, mens resultaterne endnu ikke er kommet. Med nogen bagklogskab burde Mazowiecki nok have brudt Rundbords-samtalerne allerede i starten af 1990, have udskrevet valg, og udnyttet regeringens store popularitet. Det bliver et svært valg, og det kan blive afgørende for Polens økonomiske og politiske skæbne i de næste par årtier.

Sammenfatning og perspektiver

Jeg har diskuteret to centrale aspekter af økonomisk reform i Østeuropa. For det første spørgsmålet om der eksisterer »en tredje vej«, de nye demokratiske østeuropæiske lande kan gå. For det andet forholdet mellem chokreform og gradvis reform.

»Den tredje vej« afvises ved at postulere, at relationen mellem ejendomsform og allokeringsmekanisme enten kan have stærk eller svag affinitet, hvor kun de stærkt affine relationer udviser stabilitet. Inden for det opstillede begrebsapparat er det kun den kollektive ejendomsret med planstyring og privat ejendomsret med markedsstyring, der udviser stærk affinitet. Postulatet er underbygget af empiriske iagttagelser fra især de ungarske forsøg på at gå »en tredje vej«. Det kan være problematisk at overføre et naturvidenskabeligt begreb, affinitet, til samfundsvidenskaberne³, men det skulle stå klart, at jeg ikke vil påtage mig ansvaret for at opfinde en eviggyldig naturlov for samfundsvidenskaberne. De empiriske iagttagelser, der lægger til grund for postulatet, giver begrænsningen i sig

selv. For at give argumentet mere vægt vil det imidlertid være nødvendigt at forklare, hvorfor stærk og svag affinitet kan opstå. Jeg skal ikke her give noget svar, men kort angive, hvor jeg tror, det kunne være meningsfyldt at søge. For det første kan der henvises til det omfattende arbejde af den ungarske økonom Janós Kornai, der er ophavsmand til affinitets-begrebet (se referencer i Kornai (1990a, 1990b, 1990c)). For det andet vil jeg henviser til den økonomiske teori om ejendomsrettigheder (se for eksempel Furubotn og Pejovich, 1974). For det tredje kan diskussionen ses som et empirisk komplement til »socialist-kalkulations debatten«, som diskuteret af Brøns-Petersen og Foss (1990).

Men dette rækker ikke ved konklusionen: Argumenterer man for »en tredje vej«, må man sandsynliggøre, at den kan realiseres som en stabil økonomi.

Netop Polen i 1980'erne kan være et godt eksempel på en økonomi, der har bevæget sig fra et system domineret af en stærkt affin relation til et system, der er domineret af en svagt affin relation. Først med magtskiftet i 1989 blev der skabt mulighed for en dedikeret og hurtig bevægelse mod den stærkt affine relation givet ved markedet og den private ejendomsform.

Imidlertid har Polens økonomiske reform langt fra den chokkarakter, som det almindeligt er antaget. Men politiske og økonomiske forventninger gjorde, at choklementer var uundgåelige. Chokket hentyder især ikke til recessionen, hvis kraftige omfang var uventet, og hvis årsager stadig ikke er fuldstændigt forstået. Udbudsproblemerne har sandsynligvis sin rod i statsvirksomhedernes reaktionsmønstre. Privatiseringen er derfor blevet fremskyndet, men om dette er en tilstrækkelig forudsætning for en øgning af den økonomiske vækst, er uafklaret.

Noter

1. Jeg har fået værdifulde kommentarer til tidligere udgaver af dette papir fra Peter Bruhn, Flemming Nielsen, Ole Nørgaard, Karin Skovhus, Palle Svensson og Claus Vastrup.
2. En efficient relativ prisstruktur afspejler dels de enkelte varers produktionsomkostninger (inklusive eventuelle forureningsomkostninger), dels deres efterspørgsel. Et pragmatisk mål for en efficient relativ prisstruktur kunne være de eksisterende relative verdensmarkedspriser. Et eksempel på en ikke-efficient prisstruktur er energipriserne i Polen, der blev holdt på et kunstigt meget lavt niveau. Dermed blev hverken virksomheder eller husholdninger ansporet til at begrænse brugen af energi, og konsekvensen er blevet et stort overforbrug af energi per produceret vare.
3. For denne kommentar er jeg tak skyldig til Palle Svensson.

Litteratur

- Aage, H. (1990a). »Katastrojka?«, *Samfundøkonomen*, nr. 3, pp. 19-25.
- Aage, H. (1990b). »Privatisering og demokratisering i Østeuropa«, *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, nr. 128, pp. 279-295.
- Balcerowicz, L. (1989). »Polish Economic Reform, 1981-1988: An overview« i UN Economic Commission of Europe, *Economic reforms in the European centrally planned economies*, New York: UN.

selv. For at give argumentet mere vægt vil det imidlertid være nødvendigt at forklare, hvorfor stærk og svag affinitet kan opstå. Jeg skal ikke her give noget svar, men kort angive, hvor jeg tror, det kunne være meningsfyldt at søge. For det første kan der henvises til det omfattende arbejde af den ungarske økonom Janós Kornai, der er ophavsmand til affinitets-begrebet (se referencer i Kornai (1990a, 1990b, 1990c)). For det andet vil jeg henvise til den økonomiske teori om ejendomsrettigheder (se for eksempel Furubotn og Pejovich, 1974). For det tredje kan diskussionen ses som et empirisk komplement til »socialist-kalkulations debatten«, som diskuteret af Brøns-Petersen og Foss (1990).

Men dette rækker ikke ved konklusionen: Argumenterer man for »en tredje vej«, må man sandsynliggøre, at den kan realiseres som en stabil økonomi.

Netop Polen i 1980'erne kan være et godt eksempel på en økonomi, der har bevæget sig fra et system domineret af en stærkt affin relation til et system, der er domineret af en svagt affin relation. Først med magtskiftet i 1989 blev der skabt mulighed for en dedikeret og hurtig bevægelse mod den stærkt affine relation givet ved markedet og den private ejendomsform.

Imidlertid har Polens økonomiske reform langt fra den chokkarakter, som det almindeligt er antaget. Men politiske og økonomiske forventninger gjorde, at choklementer var uundgåelige. Chokket hentyder især ikke til recessionen, hvis kraftige omfang var uventet, og hvis årsager stadig ikke er fuldstændigt forstået. Udbudsproblemerne har sandsynligvis sin rod i statsvirksomhedernes reaktionsmønstre. Privatiseringen er derfor blevet fremskyndet, men om dette er en tilstrækkelig forudsætning for en øgning af den økonomiske vækst, er uafklaret.

Noter

1. Jeg har fået værdifulde kommentarer til tidligere udgaver af dette papir fra Peter Bruhn, Flemming Nielsen, Ole Nørgaard, Karin Skovhus, Palle Svensson og Claus Vastrup.
2. En efficient relativ prisstruktur afspejler dels de enkelte varers produktionsomkostninger (inklusive eventuelle forureningsomkostninger), dels deres efterspørgsel. Et pragmatisk mål for en efficient relativ prisstruktur kunne være de eksisterende relative verdensmarkedspriser. Et eksempel på en ikke-efficient prisstruktur er energipriserne i Polen, der blev holdt på et kunstigt meget lavt niveau. Dermed blev hverken virksomheder eller husholdninger ansporet til at begrænse brugen af energi, og konsekvensen er blevet et stort overforbrug af energi per produceret vare.
3. For denne kommentar er jeg tak skyldig til Palle Svensson.

Litteratur

- Aage, H. (1990a). »Katastrojka?«, *Samfundøkonomen*, nr. 3, pp. 19-25.
- Aage, H. (1990b). »Privatisering og demokratisering i Østeuropa«, *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, nr. 128, pp. 279-295.
- Balcerowicz, L. (1989). »Polish Economic Reform, 1981-1988: An overview« i UN Economic Commission of Europe, *Economic reforms in the European centrally planned economies*, New York: UN.

- Blejer, M.I. og A. Cheasty (1987). *High inflation, «heterodox» stabilization and fiscal policy*, IMF Working Paper nr. WP/87/78.
- Brøns-Petersen, O. og N.J. Foss (1990). »Stat, marked og Østeuropa. – en reaktion på et nummer af *Samfundsøkonomen*«, *Samfundsøkonomen*, nr. 5, pp. 19-24.
- Calvo, G.A. og F. Coricelli (1990). *Stagflationary effects of stabilization programs in reforming socialist countries: supply side vs. demand side factors*, Arbejdspapir. IMF.
- Caselli, G.P. og G. Pastrello (1990). *Poland 1990: From plan to market through crash*, WIIW Forschungsberichte no. 166.
- Chilosi, A. (1990). »Poland's process of economic transformation: How the West helped and what else to be done«, i NATO, *The Central and East European economies in the 1990s: Prospects and constraints*, pp. 100-116, Bruxelles: NATO.
- Dornbusch, R. og S. Edwards (1989). *Macroeconomic populism in Latin America*, NBER working paper 2775.
- Frydman, R. og S. Wellisz (1990). *The ownership-control structure and the behaviour of polish enterprises during the 1990 reforms* C.V. Starr Research Report no. 90-50.
- Furuboth og S. Pejovich (1974). *The economics of property rights*, Ballinger.
- Gabrisch, H. og K. Laski (1990). *Transition from the command to a market economy*. WIIW Forschungsberichte no. 163.
- Gomulka, S. (1990). »Reform and budgetary policies in Poland, 1989-1990«, *European Economy*, nr. 43, pp. 127-138.
- Kastberg, C., P. Bruhn og F. Nielsen (1991). *Economic reform in Poland, Czechoslovakia, Hungary and the USSR. An economic and political chronology 1989-1991*. Arbejdspapir, Aarhus Universitet.
- Klaus, V. (1990). »Monetary policy in Czechoslovakia in the 1970s and 1980s and the nature and problems of the current economic reform«, *Communist Economies*, vol. 2, nr. 1, pp. 61-71.
- Kolodko, G.W. (1991). *Inflation stabilization in Poland. A year after*. Arbejdspapir. Warsaw School of Economics.
- Kornai, J. (1990a). »Bureaucratic and market coordination« i Kornai, J., *Vision and reality, market and state*, pp. 1-19, London: Harvester Wheatsheaf.
- Kornai, J. (1990b). »The affinity between ownership forms and coordination mechanisms: the common experience of reform in socialist countries«, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 4, nr. 3, pp. 131-147.
- Kornai, J. (1990c). *The road to a free economy*, New York: Norton.
- Kornai, J. (1986). »The Hungarian reform process: visions, hopes and reality«, *Journal of Economic Literature*, nr. 24, pp. 1687-1737.
- Lipton, D. og J. Sachs (1990). »Creating a market economy in Eastern Europe: the case of Poland«, *Brookings Papers on Economic Activity*, nr. 1, pp. 75-147.
- Mikkelsen, A. (1990). »Politisk opbrud og økonomisk inerti«, *Samfundsøkonomen*, nr. 3, pp. 13-18.
- Murrell, P. (1990). »'Big bang' versus evolution«, *PlanEcon Report*, vol. 6, nr. 26, pp. 1-11.
- Svensson, P. (1990). »Liberaliseringen i Østeuropa«, *Samfundsøkonomen*, nr. 3, pp. 5-11.
- Derudover er der brugt artikler fra *Radio Free Europe Research (RFE)*, *Det Polske Nyhedsbureau (PAP)*, *Rzeczpospolita* og *Politiken*.